

ce.belgica@interdio.be

02 507 05 93

Drieënvijftigste oecumenische ontmoetings- en studiedag
Cinquante troisième journée œcuménique d'étude et de rencontre

Synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk

-

Synodalité dans la vie et la mission de l'Eglise

Kasteel Mariagaarde, Hoepertingen – 30.11.2019

Prof. Leo J. Koffeman is emeritus-hoogleraar kerkrecht en oecumene van de Protestantse Theologische Universiteit (Amsterdam) en buitengewoon hoogleraar aan de Universiteit van Stellenbosch and de Universiteit van Pretoria (Zuid-Afrika)

Synodaliteit: idee en realiteit in een protestantse kerk¹

Dat het thema 'synodaliteit' relevant is voor de kerk waartoe ik behoor, zal voor menigeen onmiddellijk duidelijk zijn. Ik ben emeritus-predikant en hoogleraar in de Protestantse Kerk in Nederland (PKN), en die kerk behoort immers tot de kerken van wat we noemen 'het presbyteriaal-synodale type'. Het synodale behoort dus tot de wezenskenmerken van de traditie waarin ik sta.

Hierna wil ik over de grondgedachten van dit presbyteriaal-synodale stelsel en over het onderliggende concept van de synodaliteit van de kerk iets meer zeggen, om u afsluitend te laten delen in de ervaringen – positief en negatief – die we in de PKN hebben met dit synodale aspect van onze manier van kerk-zijn. Maar ik begin met enige begripsverheldering rond het begrip synodaliteit als zodanig, vertrekkend vanuit de wijze waarop hierover in de internationale oecumene wordt gesproken.

Synodaliteit

Het is van belang te begrijpen dat in de wereldwijde oecumene het begrip 'synodaliteit' een bredere betekenis heeft dan in de kerkrechtelijke discussie gebruikelijk is. In die oecumenische discussie is het thema 'synodaliteit' recent weer op de agenda gezet, en wel onder meer in het belangrijke rapport uit 2013 over *De Kerk*² van de Commission on Faith and Order waarin de Wereldraad van Kerken samenwerkt met de Rooms-Katholieke Kerk. Bij mijn weten werd binnen Faith and Order niet eerder zo uitvoerig nagedacht over het thema 'synodaliteit' als in dit rapport. Er is een eigen paragraaf aan gewijd, § 53, die staat in de context van het denken over de wijze waarop in de kerk toezicht (*episkopé*) wordt uitgeoefend. In die paragraaf wordt 'synodaliteit' gepresenteerd als een synoniem voor 'conciliariteit'. Wat betekent synodaliteit dan? Wel, zegt het rapport, en ik geef u een letterlijk citaat:

“De term synode komt van de Griekse woorden *syn* (met) en *hodos* (weg) en suggereert een 'mee oplopen'. Zowel synodaliteit als conciliariteit betekenen dat 'ieder lidmaat van het lichaam van Christus krachtens zijn doop zijn of haar plaats en eigen verantwoordelijkheid

¹ Lezing bij gelegenheid van de 53e oecumenische studie- en ontmoetingsdag van de Nationale katholieke commissie voor de oecumene, Hoepertingen, 30 november 2019.

² *The Church: Towards a Common Vision*, Genève: World Council of Churches, 2013. Hierna: CTCV.

heeft' in de gemeenschap van de Kerk. Geleid door de heilige Geest is heel de Kerk synodaal/conciliair op alle niveaus van haar leven: lokaal, regionaal en universeel".³

Bij synodaliteit gaat het hier dus niet alleen om de wijze waarop de kerk op bovenplaatselijk niveau functioneert, synodaliteit is in de betekenis die het rapport *De Kerk* eraan geeft, ook bepalend voor het kerkelijk leven in de protestantse gemeente of de katholieke parochie. Zeker, de kerk kent allerlei bovenplaatselijke synodale vormen, tot en met die van de klassieke oecumenische concilies. Maar, ik citeer opnieuw:

"In de plaatselijke eucharistische gemeente wordt deze eigenschap [van synodaliteit] ervaren in de diepe eenheid in liefde en waarheid tussen de leden en de ambtsdrager die de eucharistie voorziet".

Immers, 'ieder lidmaat van het lichaam van Christus heeft krachtens zijn doop zijn of haar plaats en eigen verantwoordelijkheid' in de kerkelijke gemeenschap. Opvallend is ook het pneumatologische accent: synodaliteit krijgt vorm onder de leiding van de heilige Geest. Het is van essentieel belang voor de wijze waarop de ambten in de kerk functioneren. Het gaat om meer dan alleen maar kerkordelijke beslissingsstructuren, het gaat ook om meer spirituele aspecten zoals een 'diepe eenheid in liefde en waarheid', in de relatie tussen gelovigen onderling en met de lokale ambtsdrager. Dat betekent ook – zo lezen we iets eerder in het document – dat "de uitoefening van gezag geworteld is in het leven van de gemeenschap en haar daadwerkelijke deelname vraagt in het ontdekken van wat God wil en waarheen de Geest leidt".⁴ Dit is de communale of gemeenschappelijke dimensie van de uitoefening van gezag in de kerk, die ook tot uitdrukking komt in een betrokkenheid van de gemeenschap bij besluitvormingsprocessen.⁵

Maar bij synodaliteit wordt toch wel allereerst gedacht aan de gezamenlijke besluitvorming van degenen die ambtelijk gezag hebben in de kerk. Het ambt dient ook op collegiale wijze te worden uitgeoefend, want "er is een college van geordineerde ambtsdragers nodig die de gemeenschappelijke taak delen om de belangen van de gemeenschap te vertegenwoordigen".⁶ Deze vorm van synodaliteit wordt concreet in 'gezamenlijke besluitvorming' (Engels: 'common decision-making') en 'wederzijdse verantwoording' (Engels: 'mutual accountability'), als een 'elkaar aanspreken op het leerling zijn dat eigen is aan de doop'.⁷ Bij gezamenlijke besluitvorming komt de kwestie van de kerkrechtelijke vormgeving het meest duidelijk in beeld. Hoe wordt vormgegeven aan de gezamenlijke ambtelijke verantwoordelijkheid om leiding te geven aan het kerkelijk leven?

Sinds lang onderscheidt Faith and Order drie aspecten van de uitoefening van het ambt. Ik citeer het BEM-rapport van 1982 als voorbeeld:

"Het kerkelijk ambt moet op een *persoonlijke, collegiale en communale* manier uitgeoefend worden. Ze moet persoonlijk zijn, omdat de verwijzing naar de aanwezigheid van Christus te midden van zijn volk het best kan geschieden door die persoon, die geordineerd is om het Evangelie te verkondigen en de gemeenschap op te roepen de Heer te dienen in de eenheid van leven en getuigen. De wijze van gezagsuitoefening moet ook collegiaal zijn, want er is een college van geordineerde ambtsdragers nodig die de gemeenschappelijke taak delen om de

³ Vgl. *Baptism, Eucharist, Ministry*, Genève: World Council of Churches 1982 (voortaan: BEM/M), § 26, en *The Nature and Mission of the Church*, Genève: World Council of Churches 2005 (voortaan: NMC), § 53, 99, cf. § 104 italics.

⁴ Vgl. CTCV, § 52.

⁵ Vgl. BEM/M, § 27.

⁶ Vgl. CTCV, § 52.

⁷ Vgl. *Called to be the One Church*, Genève: Wereldraad van Kerken 2006 (voortaan: CBOC), § 7, vgl. § 3-7.

belangen van de gemeenschap te vertegenwoordigen. Tenslotte moet de nauwe band tussen het geordineerde ambt en de gemeenschap worden uitgedrukt in een dimensie die de hele gemeenschap insluit en waarin tot uitdrukking wordt gebracht dat uitoefening van gezag geworteld is in het leven van de gemeenschap en haar daadwerkelijke deelname vraagt in het ontdekken van wat God wil en waarheen de Geest leidt.⁸

Synodaliteit omvat in deze termen twee van deze drie aspecten, namelijk het collegiale en het communale aspect. Het derde aspect, de persoonlijke ambtsuitoefening valt erbuiten. Tenslotte nog dit: bij synodaliteit gaat het dus niet alleen over structuren van besluitvorming en leiding, maar ook over een ethos dat we ook zouden kunnen uitdrukken met termen die we kennen uit discussies over *good governance* in de samenleving, namelijk participatie, consensus, transparantie, bereidheid tot verantwoording, effectiviteit, efficiëntie, billijkheid en inclusiviteit. Het heeft alles te maken met het karakter van de kerk als gemeenschap, als *koinonia*.

Het presbyteriaal-synodale stelsel

Feitelijk hebben kerken in de geschiedenis verschillende accenten gelegd als het gaat om het vinden van een balans tussen een persoonlijke, een collegiale en een communale gezagsuitoefening. We herkennen dat in de drie basissystemen die in het kerkrecht worden onderscheiden. In veel handboeken worden drie typerende systemen of 'stelsels van kerkregering' onderscheiden. Het onderscheidende criterium ligt daarbij in de bevoegdheden: wie heeft het voor het zeggen en onder welke voorwaarden? In de daarvoor gebruikte aanduidingen wordt steeds verwezen naar het orgaan dat in een bepaald soort kerk de centrale besturende rol speelt, met gebruikmaking van de Latijnse terminologie. Ik wees al op het presbyteriaal-synodale stelsel, waarin in bestuurlijke zin de collegialiteit het hart is, en alles draait om het *presbyterium* (de kerkenraad) en de *synodi* (de door getrapte afvaardiging vanuit de kerkenraden ontstane 'meerdere vergaderingen', zoals bij ons de classicale vergaderingen en de generale synode). Daarvan onderscheiden we, aan de ene kant van het spectrum, het episcopale stelsel waarin de bisschop (*episcopus*) de beslissende bevoegdheden heeft en waarin derhalve de persoonlijke gezagsuitoefening centraal staat. Diametraal daartegenover staat het congregationalisme, dat – wat betreft het gewenste kerkrechtelijk model – uitgaat van het beslissingsrecht van de gemeente of de gemeentevergadering (*congregatio*); hier draait alles om de communale gezagsuitoefening.

Daar moet direct bij gezegd worden dat deze indeling in drie kerkrechtelijke systemen een hoog ideaaltypisch gehalte heeft, dat wil zeggen: er wordt in de theorie uitgegaan van een zuiverheid in de gehanteerde onderscheidingen die bij lange na niet klopt op de kerkelijke praktijk. Presbyteriaal-synodale kerken kennen soms ook bisschoppen, en episcopale kerken kennen bijvoorbeeld veelal ook synodes, zoals uit andere bijdragen van vandaag wel duidelijk zal worden.

Ik ga hier vanmiddag verder in op het presbyteriaal-synodale stelsel dat kenmerkend werd voor een groot deel van de kerken in de calvinistische traditie. Het is bepalend voor de VPKB in België, en voor het merendeel van de Nederlandse kerken die uit de Reformatie zijn voortgekomen. Het heeft in ons land zijn klassieke uitdrukking gevonden in de Dordtse Kerkorde, die dit jaar precies 400 jaar geleden tot stand kwam. De classicale vergadering en de generale synode heten in het klassieke vakjargon 'meerdere vergaderingen' (Engels: 'major assembly'). Die term kan misverstand wekken. 'Meerder' heeft hier niet de betekenis van superieur, maar wil alleen zeggen dat meer plaatselijke gemeenten vertegenwoordigd zijn in een meerdere vergadering. Zo is de classicale vergadering een meerdere

⁸ BEM/M, § 26, geciteerd in CTCV, § 52. Het is niet moeilijk het belang van deze drie dimensies te herkennen in respectievelijk de episcopale (persoonlijk), de presbyteriaal-synodale (collegiaal) en de congregationalistische traditie (communaal).

vergadering ten opzichte van de kerkenraad, maar een ‘mindere vergadering’ (Engels: minor assembly) ten opzichte van de generale synode.

Nog één terminologische kwestie: kerkenraad, classicale vergadering en generale synode worden in dit stelsel ‘ambtelijke vergaderingen’ genoemd. In de ambtelijke vergaderingen ‘zijn de ambten bijeen’. Het is van belang deze formulering te begrijpen. Het presbyteriaal-stelsel wordt wel eens iets te snel vergeleken met dat van de parlementaire democratie. Zoals velen van parlamentsleden – zeker in een districtenstelsel – verwachten dat zij in hun werk in het bijzonder opkomen voor wat van belang is voor hun eigen ‘achterban’, zo verwachten sommigen ook dat degene die door de kerkenraad is afgevaardigd naar de classicale vergadering daar in het bijzonder opkomt voor de belangen van de eigen gemeente. Iets dergelijks geldt soms voor de afgevaardigden naar de generale synode. Ik heb daarvan in tientallen jaren van betrokkenheid bij het synodewerk soms heel slechte voorbeelden gezien. Maar het is niet de bedoeling. Datzelfde geldt overigens nog op een andere manier. De generale synode bestaat voor ongeveer dertig procent uit predikanten. Nu bepaalt de synode ook de arbeidsvoorwaarden van de predikanten. Soms behartigt een predikant-synodelid in de synode wel erg nadrukkelijk de belangen van de predikanten. Zo hoort het echter niet: ‘de ambten zijn bijeen’, en gezamenlijk zijn zij geroepen te zoeken naar wat voor de kerk op het niveau waarop zij bijeen zijn, het beste is. De kerkorde zegt het zo: “De ambtsdragers handelen in ambtelijke vergaderingen zonder last of ruggespraak” (ord. 4-3-2).

Relatie tot geschiedenis en context

Het is van belang te begrijpen hoe en waarom het presbyteriaal-synodale stelsel is ontstaan.⁹ Dat was in de tweede generatie na de Reformatie van de zestiende eeuw. Men leefde in de wereld van burgers in de opkomende steden van Zwitserland en de Lage Landen. Ze waren vaak ballingen die in een ander land hoogstens gedoogd door de overheid hun kerkelijk leven moesten inrichten. Ze werden geconfronteerd met de rooms-katholieke reactie op de Reformatie: het begin van de Katholieke Reformatie of Contrareformatie. De zelfbewustheid en zelfredzaamheid van burgers, de noodzaak om groepen geestverwanten zelf te organiseren en de anti-roomse overgevoeligheid voor hiërarchie en ‘geboden van mensen’, resulteerden in een sterk egalitaire en minimale vorm van kerkorganisatie, waarin de lokale kerkelijke gemeenschappen centraal stonden.

De organisatie-horizon van de protestantse kerken reikte nergens verder dan de politieke eenheid waar gemeentes deel van uitmaakten. Zolang het vanzelfsprekend was dat de religie tot het publieke leven behoorde was het ook vanzelfsprekend dat de diverse overheden verantwoordelijk waren voor het (toezicht op) het verzorgen van bestaansvoorwaarden, bezittingen en beheer van de kerken, kortweg het *ius circa sacra*. De presbyteriaal-synodale kerkorganisatie zelf richtte zich dan ook vrijwel uitsluitend op het terrein van het *ius in sacris*, het interne geestelijk functioneren van de kerken.

De presbyteriaal-synodale vergader- en overlegstructuur weerspiegelde in de Lage Landen die van de stedelijke magistraat en de staten van de provincies. In de Nederlandse Hervormde Kerk, ooit de staatskerk, en een van de voorlopers van de PKN, functioneerde dit stelsel overigens door overheidsingrijpen tussen 1816 en 1951 nauwelijks.

Aan ambtelijke vergaderingen is de ‘leiding in de kerk toevertrouwd’, zegt de kerkorde. Daarbij moet niet primair gedacht worden aan bestuurlijke taken of management, maar aan geestelijk leiding geven. Het karakter van de ambtelijke vergaderingen wordt dus medebepaald door een theologische visie op wat ‘ambt’ is. In de kerkorde wordt deze verantwoordelijkheid van het ambt omschreven als ‘de

⁹ Zie voor het volgende ook de bijdrage van Hélène Evers, Wim van der Schee en mij in: E. van der Borgt en C.L. van de Broeke (red.), *Religieus leiderschap in post-christelijk Nederland*, Utrecht: KokBoekencentrum 2019/2020 (verschijnt binnenkort).

gemeente bij het heil bepalen en bij haar roeping in de wereld bewaren'.¹⁰ Dat oogmerk kleurt als het goed is de inhoud en wijze van leiding geven in de gemeente van Christus. Bestuur en management zijn bedoeld om daaraan concreet vorm te geven. Nu kent de PKN drie ambten, nl. predikanten, ouderlingen en diakenen. Er is echter geen breed gedragen ambtstheologie; volgend jaar hoopt de generale synode op dat punt meer helderheid te kunnen geven. Zo kent de kerkorde de term 'ordinatie' niet, en is het omstreden of een of meer van deze ambten als 'geordineerd' dient te worden beschouwd. Velen in de kerk zullen zeggen dat alleen de predikant een geordineerd ambtsdrager is, omdat aan dit ambt immers de bediening van Woord en sacramenten is toevertrouwd. Maar anderen menen dat voor elk van de drie ambten geldt dat bij wat wij aanduiden als 'bevestiging' sprake is van een ordinatie, terwijl nog weer anderen zich eigenlijk niets kunnen voorstellen bij de term 'ordinatie'. Op de achtergrond spelen grondregels uit ons kerkrecht een rol, die teruggaan op de 16^e eeuw, in het bijzonder op de besluiten van de synode van Emden (1571).

Het eerste beginsel staat te boek als het anti-hiërarchische beginsel. Het komt in onderling wat verschillende formuleringen voor in praktisch alle kerkordes binnen de Nederlandse calvinistische familie. In de kerkorde van de PKN staat het zo: "Opdat niet het ene ambt over het andere, de ene ambtsdrager over de andere, noch de ene gemeente over de andere heerse, maar alles wordt gericht op de gehoorzaamheid aan Christus, het Hoofd van de Kerk, is de leiding in de kerk toevertrouwd aan ambtelijke vergaderingen" (art. VI-1 KO). Ambten, ambtsdragers en gemeenten mogen niet 'over elkaar heersen' (Engels: 'to lord it over'). Hier gaat het om de kwaliteit van de communicatie binnen gemeente en kerk. Het kan niet de bedoeling zijn dat een enkeling zijn wil of een minderheid haar wil doordrukt tegen de bedoelingen van anderen in. In dit licht verstaan we ook ord. 4-5-1: "In alle kerkelijke lichamen worden besluiten steeds na gemeenschappelijk overleg en zo mogelijk met eenparige stemmen genomen". Soms is echter die consensus niet bereikbaar en dan is een meerderheidsbeslissing mogelijk.¹¹

De tweede fundamentele regel in het presbyteriaal-synodale stelsel ligt dicht bij het subsidiariteitsbeginsel. De kern ervan is dat op een 'hoger' niveau niet wordt besloten over zaken die op een 'lager' niveau kunnen worden afgehandeld: "In de meerdere vergaderingen zullen alleen zaken worden behandeld die naar de orde van de kerk tot het werk van de meerdere vergaderingen behoren, dan wel die in de mindere vergaderingen niet kunnen worden afgedaan" (art. VI-10 KO). Meerdere vergaderingen kunnen dus op twee manieren bevoegd zijn iets af te handelen. Het kan zijn dat een mindere vergadering iets zelf niet kan afhandelen – en dus om hulp vraagt. Het kan ook zijn dat iets de kerken binnen het ressort van een meerdere vergadering gezamenlijk aangaat. In dat laatste geval zal dat wel blijken uit kerkordelijke bepalingen. Door de jaren heen is overigens het aantal kerkordelijk omschreven taken van de meerdere vergaderingen fors toegenomen.

Dat brengt me bij het derde beginsel: mindere vergaderingen zijn gebonden zijn aan de besluiten van de meerdere vergaderingen, zolang die besluiten niet in goed overleg zijn gewijzigd of teruggenomen. Wel bestaat er de mogelijkheid besluiten voor te leggen aan de onafhankelijke kerkelijke rechter, het college voor de behandeling van bezwaren en geschillen.

Ervaringen

Hoe werkt de synodaliteit nu in een kerk als de PKN? Welke ervaringen kan ik op dat punt met u delen? Ik spreek achtereenvolgens over synodaliteit op het lokale, het classicale en het synodale niveau.

¹⁰ Vgl. art. V lid 1 PKO.

¹¹ Zo vervolgt het genoemde artikel uit ord. 4: "Blijkt eenparigheid niet bereikbaar, dan wordt besloten met meerderheid van de uitgebrachte stemmen, waarbij blanco stemmen niet meetellen".

Lokaal

In hoeverre honoreert de PKN de gedachte dat in een plaatselijke gemeente ieder lidmaat van het lichaam van Christus krachtens zijn doop zijn of haar plaats en eigen verantwoordelijkheid heeft in de gemeenschap van de Kerk?

Eén van de kenmerken van deze vorm van kerkregering is inderdaad dat alle leden mee verantwoordelijk zijn. Dat komt allereerst tot uitdrukking in het stemrecht. De basisregel is dat wie als kind gedoopt is, wordt uitgenodigd om bij het volwassen worden zelf verantwoordelijkheid te aanvaarden door in een kerkdienst de openbare geloofsbelijdenis af te leggen, daarmee in te stemmen met de eigen doop en te beloven 'mee te werken aan de opbouw van de gemeente van Christus'. Daarmee verkrijgt men het stemrecht, met inbegrip van het kiesrecht bij de verkiezing van ambtsdragers. Als er een vacature is in de kerkenraad stelt de kerkenraad een kieslijst op en alle belijdende leden mogen hun stem uitbrengen. De uitslag is bindend voor de kerkenraad. Over andere zaken kan gestemd worden in een gemeentevergadering. Daarbij moet worden aangetekend dat zulke vergaderingen niet beslissen: als de kerkenraad de gemeente bijvoorbeeld een beleidsplan of een begroting voor de komende jaren voorlegt en de meerderheid van de gemeentevergadering wijst dat af, kan de kerkenraad dat stuk in beginsel toch gewoon aanvaarden. Maar wijs is dat in het algemeen niet.

In veel (vooral wat meer traditionele) gemeenten werkt het zo al eeuwen. Maar in veel gemeenten is het ook niet meer zo. Dat komt onder meer omdat nog maar weinig mensen waarde hechten aan het afleggen van de openbare geloofsbelijdenis: het wordt als te formeel en te institutioneel ervaren. Kun je zo op één moment een keuze maken voor je hele leven? Moet je als het ware niet elke dag opnieuw kiezen? In de kerkorde is daarom de mogelijkheid opgenomen dat een kerkenraad – na raadpleging van de gemeenteleden – ook anderen, zoals doopleden boven de leeftijd van achttien jaar, het stemrecht verleent. Een tweede ervaring in veel gemeenten is dat het moeilijk is voldoende ouderlingen en diakenen te vinden. Waar in meer behoudende gemeenten inderdaad nog een kieslijst wordt opgemaakt, waarna de gemeenteleden kiezen uit de voorgedragen kandidaten, is het in veel andere gemeenten zo dat de kerkenraad voor een vacature meestal maar één kandidaat kan vinden, die dan door de kerkenraad verkozen wordt verklaard zonder verkiezing door de gemeenteleden.

Op een derde punt honoreert de kerkorde het beginsel dat alle gemeenteleden mee verantwoordelijk zijn voor het leven van de gemeente. De kerkorde schrijft namelijk voor dat de kerkenraad op een aantal punten alleen tot een koerswijziging kan komen nadat de gemeenteleden in de gelegenheid zijn gesteld daarover hun mening te geven.¹² Dat geldt voor zaken als het verlenen van het stemrecht aan doopleden, maar bijvoorbeeld ook voor het toelaten van kinderen tot de maaltijd van de Heer, voor het zegenen van huwelijken van mensen van hetzelfde geslacht of voor het ingrijpend verbouwen van een kerkgebouw. In al deze zaken is het, nadat de gemeente gehoord is, de eigen verantwoordelijkheid van de kerkenraad om een besluit te nemen.

Overigens zijn in de meeste gemeenten veel niet-ambtelijke vrijwilligers actief op deelterreinen van het kerkelijk leven, veelal in commissies en werkgroepen. Daarmee ligt de uitvoering van allerlei vormen van kerkelijk werk (jeugdwerk, pastoraal bezoekwerk, (wereld)diaconaat, vorming en toerusting) voor een kleiner of groter deel buiten de kerkenraad, die echter wel de eindverantwoordelijkheid draagt.

Regionaal

Hoe functioneert de classicale vergadering? Deze had en heeft vooral taken die te maken hebben met gemeenten en met predikanten. Voor zaken als het fuseren van twee gemeenten was tot voor kort

¹² Zie ord. 4-8-9.

toestemming nodig van de classicale vergadering (of veelal van haar bestuur, het 'breed moderamen'). Op dit gebied is de kerkorde in 2018 ingrijpend gewijzigd: kerkenraden hebben meer vrijheid gekregen. Toestemming was ook nodig – en is nog steeds nodig – voor tal van besluiten met betrekking tot de positie van predikanten: ze worden beroepen met instemming van de classicale vergadering, en die instemming is ook nodig als bijvoorbeeld de werktijd wordt aangepast, of als er maatregelen moeten worden genomen omdat een predikant niet goed functioneert.

De basisregel is dat kerkenraden in een classis (een regio binnen de kerk) ambtsdragers afvaardigen naar de classicale vergadering. Tot 2018 was dit inderdaad de regel binnen de PKN. In de praktijk functioneerde dit stelsel echter niet erg goed. Veel kerkenraden lieten zich zelden of nooit vertegenwoordigen in de classicale vergadering, met als gevolg dat soms zelfs het voor het nemen van besluiten kerkordelijk verplichte minimum van aanwezigheid van de helft van de leden niet werd behaald. Uiteraard leidt zo iets tot frustratie bij degenen die wél verantwoordelijkheid nemen, veelal wat oudere ambtsdragers. In 2018 werd mede daarom een ingrijpende structuurwijziging doorgevoerd. Tot die tijd waren er 74 classes (regio's). Door samenvoeging is dat aantal teruggebracht tot elf. Dat betekent ook dat niet alle kerkenraden meer een ambtsdrager afvaardigen. Bij een vacature in de classicale vergadering kan een kerkenraad een kandidaat stellen, en als er meer kandidaten dan vacatures zijn, worden er verkiezingen gehouden waarbij elke kerkenraad in een 'ring' (een district binnen de classis) een stem mag uitbrengen.

Landelijk

Op landelijk niveau kent de PKN dus de generale synode. Na de Tweede Wereldoorlog is het landelijk kerkelijk apparaat tot de jaren zeventig sterk gegroeid: de gemeenten hadden op gebieden als zending, werelddiaconaat, gemeenteopbouw, jeugdwerk en dergelijke behoefte aan meer ondersteuning. Landelijke Dienstencentra van toen nog drie afzonderlijke kerken namen steeds meer mensen aan, onder verantwoordelijkheid van de generale synode. Na 1970 zette echter in de kerken de krimp in, qua ledental en qua financiën, in directe samenhang met de verdere secularisatie van de samenleving. Dat drie kerken uiteindelijk samengingen in één PKN, staat daar niet los van. Daarmee kwam het zwaartepunt van het kerkelijk leven weer sterker te liggen bij het gemeentelven op plaatselijk niveau. Hoe functioneert de generale synode? In de loop van de jaren is de omvang van de generale synode ingrijpend afgenomen: van meer dan 150 leden (twee per classis plus enkele anderen) in 2004 naar ongeveer 60 (vijf per classis plus enkele anderen) nu. Ook hier zien we dat de samenstelling van de generale synode nogal eenzijdig is: relatief veel wat oudere mannen, niet zelden gepensioneerd. Alleen onder de predikanten komen relatief wat meer jongeren naar voren.

De generale synode heeft als een van haar taken het vaststellen van de kerkordelijke bepalingen. Daarin komt een bijzonder aspect van synodaliteit naar voren: als de generale synode de kerkorde wil wijzigen, dan gaat dat altijd in twee lezingen, twee opeenvolgende behandelingen met een half jaar tot een jaar tussenruimte. Na de eerste lezing kunnen alle kerkenraden en classicale vergaderingen hun mening geven over de gewijzigde tekst. Daarna stelt de synode die, al dan niet aangepast, definitief vast.

Evaluatie

De synodaliteit staat in de PKN in zoverre onder druk dat de behoefte van mensen om mee te beslissen over en medeverantwoordelijkheid te dragen voor het werk van de kerk op alle niveaus is afgenomen. Het is moeilijker geworden om mensen te vinden die zich hiervoor inzetten.

Ik wijs nog kort op één tendens. Naast de synodaliteit is de ruimte voor een meer persoonlijke uitoefening van het ambt, met name van dat van predikant, vergroot. Verschillende recente kerkordewijzigingen wijzen voorzichtig in de richting van een wat scherpere profilering van het

predikantsambt. Te denken valt aan de toenemende flexibilisering, aan de grotere nadruk op de wenselijkheid van mobiliteit van predikanten, en de toegenomen professionalisering van het predikantschap, onder meer zichtbaar in de verplichte bij- en nascholing. Van belang is ook de versterking van de collegialiteit in het predikantencorps. Hierbij valt ook een nieuwe ambtelijke figuur op: de classispredikant. Sinds 2018 werkt in elk van de 11 classes een classispredikant. Deze bezoekt elke gemeente, elke predikant en elke dienstdoende kerkelijk werker (minstens) eenmaal per vier jaar, en kan om in moeilijke situaties escalatie te voorkomen met onmiddellijke ingang een maatregel te nemen, zoals het tijdelijk op non-actief stellen van een predikant of een andere ambtsdrager. Maar ook die bevoegdheid is tenslotte ingebed in de synodaliteit, want de classicale vergadering moet deze maatregel dan wel beoordelen.